

Проблема організації роботи з обдарованими дітьми та вдосконалення навчального процесу у контексті модернізації освітньої парадигми

У даній статті викладено суть понять „обдарованість”, „талановитість”. Розкрито історію досліджуваної проблеми, особливості організації роботи з обдарованими дітьми та визначено шляхи вдосконалення навчального процесу у контексті модернізації освітньої парадигми.

Ключові слова: обдарованість, талановитість, обдаровані діти, освітня парадигма.

Постановка проблеми в загальному вигляді... На рубежі ХХ – ХХІ століття окреслилися принципово нові риси світової цивілізації, які пов'язані з особливостями функціонування постіндустріальних суспільств, інформаційних технологій, процесів глобалізації. Це дає нам підстави стверджувати, що йде формування нової цивілізації – неосферно-космічної. Найбільшого успіху досягатимуть держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Тому проблема обдарованості, творчості, інтелекту виходить на перший план у державній політиці, визначаючи пошук, навчання і виховання обдарованих дітей, стимулювання творчої праці, захист талантів.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема навчання і розвитку обдарованих дітей згадується в Указі Президента України про державну підтримку обдарованої молоді (квітень, 2000 р.) та Програмі роботи з обдарованою молоддю на 2001 – 2005 рр. (лютий 2001 р.), Законі Верховної Ради України „Про позашкільну освіту” (червень 2000 р.), в програмі „Діти України” та в інших документах. Серед учених та мислителів, які розмірковували над питанням обдарованості, були Конфуцій, Платон, Аристотель, Демокрит, Дж. Локк, К. А. Гельвецій, Ф. Гальтон, Р. Стернберг. Та вперше термін „обдарований” було вжито А. Треєм у 1839 р. у розумінні слова „геній”.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення організаційно-педагогічних умов роботи з обдарованими учнями в навчальних закладах та вдосконалення навчального процесу у контексті модернізації освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу... Сьогодні характерним для сучасної освіти є застосування технологій, які сприяють: а) індивідуалізації навчання; б) діяльній активізації учнів; в) діалоговій взаємодії між вчителем і учнем (педагогіка співробітництва). Лише за таких умов можна досягти основних дидактичних цілей нової системи навчання у сучасній школі. При цьому їх значущість полягає у спрямуванні навчального процесу на перетворення кожного учня, за сприятливої для навчання атмосфери, в суб'єкт пізнання, реалізації його творчих потенцій, розвитку обдарованості, креативності, новаторства.

Одним з найперших, хто розмірковував над питаннями обдарованості, виховання та навчання обдарованих дітей, був філософ стародавньої Греції Конфуцій (551 – 479 до н.е.). У своїх працях він пропонував відбирати обдарованих дітей, інтенсивно розвивати їх і виховувати, бо в них вбачав гарантію майбутнього нації.

Такої ж думки дотримувався і відомий давньогрецький мислитель Платон (427 – 347 рр. до н.е.). Він вважав, що суспільство повинно „заставити найкращі натури вивчити все те, що є найбільш корисним для держави”. Платон вперше ввів в науку поняття здібності і нахили. Згідно з його працями люди повинні займати в державі такі місця, котрі відповідають їхнім природнім задаткам [1, с. 5-9].

Видатний мислитель Аристотель (384 – 322 рр. до н.е.), підтримуючи думки свого вчителя Платона, наголошував, що ефективність виховання обдарованої дитини залежить від майстерності вихователя, правильної організації виховного процесу. Він зазначав, що важливу роль у вихованні обдарованих дітей відіграє сім'я. Під здібностями Аристотель розумів спонукальну властивість душі, яка залежить від типу мислення.

Давньогрецький філософ Демокрит (460 – 379 рр. до н.е.) вважав, що таких обдарованих дітей потрібно вчити мислити, оскільки, на його думку, багатознання не говорить про рівень освіченості. Демокрит зауважував, що віковий ефект залежить від активної внутрішньої позиції вихованця [3, с. 8-11].

Стосовно обдарованості існує дві протилежні точки зору. Перша – соціальна: більшість людей від народження однаково наділені розумом і різниця у рівні їхніх здібностей зумовлена різницею життєвих умов (Дж. Локк, К. А. Гельвецій), і обдарованість – поширене явище (В. П. Ефроїмсон). Друга – генетична: обдарованість – вроджене, досить рідкісне явище, що успадковується від батьків і навіть через покоління (Ф. Гальтон, Р. Стернберг). Суперечність цих поглядів зникає, якщо вважати, що потенційна обдарованість по відношенню до різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, тоді як актуальну обдарованість демонструє лише незначна частина дітей. До того ж пластичність психічних можливостей дитини змінюється на різних етапах її розвитку. Обдарованість у певній діяльності може виникати стихійно й далі розвиватись за сприятливих умов або затухати за несприятливих. Тому в

практичній роботі з обдарованими дітьми замість поняття „обдарована дитина” доцільніше використовувати словосполучення „ознаки обдарованості дитини” або „дитина з ознаками обдарованості”.

Наукова ж психологія ще не визначилася остаточно щодо питань, пов'язаних з явищем обдарованості (у тому числі – інтелектуальною творчістю) як певним відхиленням від норми у континуумі: творча обдарованість – репродуктивність; інтелектуальна обдарованість – низький інтелект. Обдарованість як максимальне виявлення здібностей, що зумовлене „емоційною енергетикою”, й досі залишається проблемою нез'ясованою. Більшість психологів вважає, що на даному етапі розвитку наука не здатна розв'язати цю проблему, тому варто займатись практикою [4, с. 10-12]. Зокрема в Україні це втілюється через створення спеціалізованих шкіл, закладів нового типу, проведення конкурсів тощо.

Єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками. Тому головним є пошук ключа – індивідуального підходу до кожного учня, зокрема учня обдарованого, з вираженою індивідуальністю, незалежністю. Незалежність – риса творчо обдарованої дитини. З такими дітьми, з одного боку, працювати легше, бо вони мають високі розумові здібності, а, з іншого, – важче, оскільки ці діти „знають собі ціну”, потребують багато уваги, особливого ставлення. До того ж робота з ними вимагає значних професійних і педагогічних знань від вчителя.

Прийнято виділяти три групи вчителів, робота яких однаково важлива для розвитку обдарованих дітей [2, с. 3-10]. Перша група – вчителі, які здатні зацікавити предметом, створити атмосферу емоційного захоплення. Друга – вчителі, які навчають техніки виконання (наприклад, певних дослідів), закладають основи майстерності. Третя група – вчителі, які виводять на високий професійний рівень. Поєднання всіх цих учительських особливостей в одній особі явище надзвичайно рідкісне.

До якої б із зазначених груп не належав учитель, він має бути насамперед вихователем. Головною метою сьогодні є виховання унікальної цілісної творчої особистості, здатної на свідомий та відповідальний вибір за різних життєвих обставин. Тому вчителю для навчання обдарованих дітей необхідно знати їх психологічні особливості, мати віру в учня, емпатичне розуміння, фасалітаційні здібності, бути конгруентним, доброзичливим в оцінці дій учня, бути фахівцем вищого ґатунку – володіти належними предметними, психолого-педагогічними і методичними знаннями; мати високий рівень інтелекту, широку ерудицію, творчий світогляд. Він також має постійно самовдосконалюватись; повинен мати організаційні здібності для створення атмосфери творчості, приязного мікроклімату, спонукання до творчості. Важливо володіти даром навіювання, вміти аргументовано переконувати; бути неупередженим, справедливим, тактовним, щоб не вплинути негативно на прагнення дитини до творчості, на її етичні вчинки; бути здатним до самоаналізу; налагоджувати з учнями партнерські стосунки згідно з педагогікою співробітництва, не переходячи при цьому до панібратства; надавати дітям свободу вибору і прийняття рішень тощо. Як відомо, лише особистість може виховати особистість і тільки талант може виростити новий талант. Існують різні стратегії навчання обдарованих дітей. До основних належать: прискорення (за іншими джерелами, випередження) – більш швидкий темп вивчення матеріалу; збагачення – збільшення обсягу навчального матеріалу [4, с. 10-12; 5, с. 121-131].

Питання темпу навчання є предметом давніх суперечок як серед учених психологів, так і серед педагогів і батьків. Багато хто гаряче підтримує прискорення, вказуючи на його ефективність для обдарованих учнів. Інші вважають, що установка на прискорення – це односторонній підхід до дітей із високим рівнем інтелекту, тому що не враховується їхня потреба в спілкуванні з однолітками, емоційний розвиток. Які психологічні передумови звертання до прискорення?

Однією з особливостей, що кидається в очі, інтелектуально обдарованих дітей є їх ранній мовний розвиток. У силу різних причин ці діти розуміють більшу кількість слів і більше повідомлень. Звідси – швидкість і схоплювання сутності, змісту, характерні для них. Заняття обдарованої дитини у звичайному класі за стандартною навчальною програмою схожі на той випадок, коли нормальну дитину помилково поміщають у клас для дітей із затримкою розумового розвитку. Дитина в таких умовах починає пристосовуватися, вона намагається бути схожою на своїх однокласників у найрізноманітніших проявах, і через деякий час її поведінка буде схожою на поведінку всіх інших дітей у класі. Вона починає підлаштовувати виконання завдань за якістю й кількістю під відповідні очікування вчителя. У неуважного, не підготовленого педагога така дитина може надовго затриматися в розвитку. Наведений опис – лише аналогія. Як показують численні дослідження, існують розходження між навчанням нормальної дитини в класі для дітей із затримкою розумового розвитку і тієї, де обдарована дитина учиться у звичайному класі. Справа в тому, що вчитель, який одержав спеціальну підготовку для роботи з розумово відсталими дітьми, набагато легше помітить нормальну дитину у своєму класі, ніж звичайний учитель виділить обдарованого в класі звичайному. Усі фахівці сходяться в тому, що в будь-якому виді прискорення повинне входити в будь-яку програму навчання дітей з високим розумовим розвитком. Також одностайні вони в тому, що прискорення не є універсальною стратегією, необхідною всім обдарованим.

Багаторічні дослідження, проведені рядом психологів, показали, що прискорення сприяє розвитку інтелекту і, звичайно, не наносить шкоду в сфері спілкування (помічені іноді труднощі у взаєминах з навколишніми, на думку тих же психологів, могли бути і до прискорення, а без нього, можливо, були б ще більш виражені). Існує кілька організаційних форм прискорення: ранній вступ до школи, прискорення у звичайному класі, заняття в іншому класі, перестрибування через клас, профільні класи, радикальне прискорення, приватні школи, ранній вступ до вузу.

Дослідники, що вивчали ефективність форм прискорення на усіх вікових етапах, одноставні в тому, що оптимальний результат досягається при одночасній відповідній зміні змісту навчальних програм і методик навчання. „Чисте” прискорення певною мірою нагадує швидку допомогу, знімаючи деякі термінові проблеми розвитку неабияких дітей, але не надає можливості задовольнити основні пізнавальні потреби. Тому рідко використовується тільки прискорення. Як правило, навчальні програми ґрунтуються на сполученні двох основних стратегій – прискорення й збагачення.

Стратегія збагачення в навчанні видатних за своїми здібностями дітей з'явилася як прогресивна альтернатива прискоренню, яке почали практикувати трохи раніше. Передові педагоги були стурбовані розвитком дитини як цілісної особистості і тому вважали, що збагачення без установки на прискорення як на самоціль дає дитині можливість дозрівати емоційно в середовищі однолітків, одночасно розвиваючи свої інтелектуальні здібності на відповідному рівні. Таке уявлення про збагачення зберігається в більшості сучасних фахівців. У деяких випадках збагачення підрозділяють на „горизонтальне” і „вертикальне”. Особливе значення надається коригувальним, розвиваючим і інтегративним програмам. Зіставлення стратегії прискорення й збагачення показує, що вони можуть переходити одна в іншу в залежності від поставлених цілей і задач, однак їхнє виділення допомагає ясніше зрозуміти, чого ми хочемо домогтися. Важливо також усвідомлювати достоїнства й недоліки різноманітних форм утілення стратегії.

Стосовно організації навчання обдарованих існують три варіанти: відокремлене навчання – спеціальні освітні установи для обдарованих дітей; сумісно-роздільне – спеціальні групи (класи) для обдарованих в традиційному навчальному закладі (школа, дитсадок); сумісне навчання – навчання обдарованих у звичному природному середовищі, в колі звичайних ровесників. Не вдаючись до аналізу переваг кожного із зазначених варіантів навчання обдарованих, психологи відзначають, що перші два викликають велике напруження і навряд чи будуть широко застосовуватись на всьому пострадянському освітньому терені. Останній варіант більш реальний і значущий, бо в нашій країні обдаровані діти в основному традиційно навчалися і будуть навчатись у звичайних масових закладах, хоча тих, хто випереджає однокласників за розумовим потенціалом, досить важко розвинути у „змішаному” класі, адже краще діє оточення однолітків, що інтелектуально стимулюють один одного. Проте, виходячи з того, що масових закладів більше, ми й повинні розробляти технології, які забезпечують індивідуальну зону творчого розвитку кожного учня (згідно з принципом індивідуалізації), у тому числі й учня обдарованого.

Сучасні дидактичні технології навчання обдарованих дітей передбачають орієнтацію на ряд важливих напрямів, що є принциповими на сьогодні:

1) індивідуалізація освітньої діяльності в цілому в контексті особистісно зорієнтованого підходу, що означає не формування особистості із заданими властивостями, а створення умов для розвитку специфічних особистісних функцій учнів як суб'єктів освітнього процесу;

2) активізація навчання за рахунок проблемних, дослідницьких, творчих методів з поступовою передачею обдарованому учню ініціативи в організації своєї самостійної пізнавальної діяльності (наприклад, метод створення учнями власних дослідницьких проєктів);

3) встановлення ділових партнерських стосунків між вчителем і учнем (діалогова взаємодія), що сприяє вільному вибору, розкутості, творчій винахідливості, домінуванню власної дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань, забезпечує право на складання індивідуальних освітніх програм із дисциплін, що вивчаються, на певний час [2, с. 3-10].

У процесі навчання обдарованих дітей успішними виявились деякі вже відомі підходи [2, с. 3-10]: міждисциплінарний, укрупнення одиниць інформації і згрупування навчального матеріалу навколо них, систематизація, узагальнення знань, активні методи навчання (ділові ігри, наприклад, „брейн – ринг”, прийоми проблемного навчання, використання опорних схем і сигналів), практичні дослідницькі уміння тощо. Заняття, орієнтовані на вміння розмірковувати, на розвиток творчості, можуть включати логічні ігри, завдання на стимуляцію інтуїції, рефлексії, релаксації, медитації, візуалізації та ін. Здатність обдарованих до перехрещення сем (семи – найменші одиниці змісту, „атоми змісту”) дає можливість розвивати розумові операції: аналізувати інформацію, перетворювати її, швидко „схоплювати”, узагальнювати, здійснювати перенос знань за рахунок переходу від дискурсивного до інтуїтивного мислення. Це, в свою чергу, зумовлює розвиток умінь: виявити проблему, проаналізувати варіанти її вирішення, узагальнити винайдене.

Доведено також величезне значення освіти в реалізації високих здібностей. Тож потрібно формувати в учнів: а) розуміння ролі навчання, зростання його потенціалу, необхідного для успішної самореалізації на ринку праці, перемоги у конкурентній боротьбі; б) проблемний світогляд (постановка завдань і їх поетапне виконання); в) творчий підхід до виконання завдання. Виявлення і стимулювання творчості не може обмежуватись лише уроками, особливо для обдарованих дітей. Тому для учнів, які, не помічаючи часу, захоплені творчістю, необхідними є додаткові заняття за рахунок шкільного компонента або власного часу у позашкільних закладах.

Висновки... Проблема обдарованості, навчання та виховання обдарованих дітей була актуальною ще з часів Давньої Греції. Сьогодні єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками. Тому головним є пошук ключа – індивідуального підходу до кожного учня, зокрема учня обдарованого. Існують різноманітні стратегії (прискорення, збагачення) та підходи (міждисциплінарний, систематизації тощо) у навчанні обдарованих дітей. Безперечним є той факт, що виявлення і стимулювання творчості є одним із головних завдань у роботи педагога.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція обдарованості // Обдарована дитина. – 2000. – №1. – С. 5–9.
2. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2001. – №1. – С. 3–10.
3. Липова Л. Специфіка навчання обдарованих дітей / Л. Липова, Л. Морозова, Л. Луценко // Рідна школа. – 2003. – №7. – С. 8–11.
4. Липова Л. Концепція обдарованості / Л. Липова, Л. Морозова, С. Ренський // Рідна школа. – 2003. – №4. – С. 10–12.
5. Савенков А. Й. Детская одаренность и школьное обучение / А. Й. Савенков // Народное образование. – С. 121–131.
6. Слободенюк Л. Система психолого-педагогічного пошуку обдарованих дітей / Л. Слободенюк // Шкільний світ. – 2003. – № 8. – С. 4–7.

Анотація

Л.Н.Огородник

Проблема організації роботи с одарёнными детьми и усовершенствование процесса обучения в контексте модернизации парадигмы образования

В статье рассматривается система понятий „одарённость”, „талантливость”. Раскрыта история рассматриваемой проблемы, особенности организации работы с одарёнными детьми и определены основные пути усовершенствования учебного процесса в контексте модернизации парадигмы образования.

Ключевые слова: одарённость, талантливость, одарённые дети, парадигма образования.

Summary

L.M.Ogorodnyk

The Problem of Organization of the Work with Gifted Children and Educational Process Improvement in the Context of the Educational Paradigm Modernization

Such concepts as “gifted” and “talented” have been considered in the article. The history of the problem has been defined. The peculiarities of organization of the work with gifted children has been revealed. And main ways of educational process improvement in the context of the educational paradigm modernization have been defined.

Key words: gifted, talented, gifted children, paradigm of education.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2010 р.

УДК 784.9:371.38+378.4 (045)

Н.А.ОЛІЙНИК,

викладач

(м.Хмельницький)

Теоретичні основи формування виконавських вмінь та навичок студентів у музично-сценічній діяльності

У статті на основі вивчення наукової, педагогічної та психологічної літератури розглянуто основи формування виконавських вмінь та навичок студентів у музично-сценічній діяльності.

Ключові слова: вміння й навички, музично-сценічна діяльність, студент.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Процес професійної підготовки студентів (майбутніх вчителів музики) має будуватися на основі синтезу педагогіки та музичного мистецтва. Очевидною є потреба у формуванні естетичної підготовки вчителя та його виконавської майстерності. Педагог-музикант мусить бути широкоосвіченою людиною, володіти всіма необхідними професійними знаннями, вміннями й навичками і намагатись удосконалювати їх у творчому виконавстві.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема розвитку виконавських вмінь і навичок багатогранна й різноманітна. Так само різноманітні погляди